



İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 19:1 (2014), SS.59-78.

YÛNUS EMRE VE MÛSİKÎ

Yavuz DEMİRTAŞ*

Öz

Büyük Türk Mutasavvıf-Şâiri Yûnus Emre'nin hayatı gibi mûsikî yönüne dâir bilgiler de oldukça sınırlıdır. Ancak buna rağmen hakkında en fazla söz söylenen ve akademik çalışma yapılan şahsiyetlerin başında yer almaktadır. Söylenen bunca söz ve yapılan bunca çalışmalar arasında, "Yûnus'un Mûsikî Anlayışı" veyahut "Yûnus'un Mûsikîşinaslığı" başlığı altında herhangi bir kitap, makale veya bildirinin olmayışı, konu ile ilgili çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlayış neticesinde yaptığımız bu çalışmada; Yûnus hakkında bilgi veren eserler, menâkıbnâmeler, İlâhîleri'nin yer aldığı "Divân" ve bizzât kendisinin mesnevî tarzında kaleme aldığı "Risâletü'n-Nushiyye" adlı eserleri, mûsikî sanatı bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenerek bu değerli şahsiyetin mûsikîye bakışı ve mûsikîşinaslığı hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yûnus Emre, Tasavvuf, Derviş, İlâhî, Mûsikî.

Yûnus Emre And Music

Abstract

We have got very restricted knowledge about the life and music of Yunus Emre who is a great Turkish poet and sufis. Neverthelless he is one of the most mentioned persons about whom words are said and academic searches have been realized. In spite of all the things written about him. We understood that there haven't been any studies about his understanding of music and his being a music scholar. That made us obliged to write a study about him. As a result of there perspectives, we scrutinized his "Divân" the works written about him, his "Risâletü'n-Nushiyye" and his art of music. We tried to give knowledge about Yunus Emre's understanding of music and about his being a musician.

Keywords: Yunus Emre, Mysticism, Dervish, Divine, Music.

* Yrd., Doç., Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, E Posta: yavuzdemirtas@firat.edu.tr

Giriş

İnsanlık tarihinin en önemli kültür ve medeniyetlerini bünyesinden çıkarmış olan Türk Milleti hiç şüphesiz bu başarılarını; fertlerini, yaşadıkları çağın, hatta gelecek zamanların gereklerine uyum sağlayacak şekilde yetiştiren, zâhiri ve bâtinî ilimlerle mücehhez büyük şahsiyetlerine borçludur. "Pîr-i Türkistan" lakaplı Hoca Ahmed-i Yesevî (ö.1166)'nin başını çektiği bu değer insanlar, ilme, ahlaka ve sanata çok büyük değer vermiş, sohbetlerinde sürekli olarak bu konuları işlemek suretiyle maiyyetinde bulunan kişilerin, dolayısıyla da mensup oldukları milletin, ilmen, fikren, ahlaken ve san'aten gelişerek olgunlaşmasına vesile olmuşlardır.

Türk Milleti'nin yetiştirmiş olduğu bu değer insanlardan biri de hiç şüphesiz, Anadolu'daki Tasavvufî Halk Edebiyatı'nın ilk ve en büyük şâiri Yûnus Emre (ö.1320)'dir. Tüm dünyaya ününü duyurmuş olan bu değerli şahsiyetin hayatı hakkında maalesef çok az şey bilinmektedir. Yazmış olduğu "Risâletü'n-Nushiyye" ile "Divân" adlı eserlerinde hakkında vermiş olduğu birkaç bilgi dışında, doğduğu, yaşadığı, öldüğü ve mezarının bulunduğu yer gibi konularda ne yazık ki kesin bilgiler bulunmamakta, bilinenler de ne yazık ki menkıbelerden öteye geçememektedirler.

Bu olumsuz durum her ne kadar bizleri derinden üzse de, konu ile yapılan şu ma'kûl ve mantıklı açıklamalar az da olsa bu üzüntümüzü hafifletmektedir:

"Anadolu halkı, Yûnus'u öylesine benimsedi ki, hiç kimse ona ait belgelere dayalı bir biyografiye ihtiyaç duymadı. Hayatını, eserinden, söylediklerinden ibaret gördü ve onu, her zaman ve mekânda şüirleriyle yaşattı. Kendi sözcüsü, kendi ruhunun tercümanı olarak kabul etti. Bir eser, eğer hem estetik hem içerik olarak okur yüreğinde karşılık bulabiliyorsa ve okurlarıyla bütünleşebiliyorsa, her zaman yazarının önünde durur, hatta yazarının adını bile unutturur. Geriye kalan ve okur için önemli olan artık eserin kendisidir. Kim yazmış, ne zaman yazmış şeklindeki diğer biyografik malûmat fazlaca önem taşımaz. Bu durum, sanıldığı gibi yazarın aleyhine değil, lehinedir. Çünkü böyle eserler, okurlarıyla bütünleşebildiğinden, onlarla gönül bağı kurabildiğinden dolayı her çağda tazeliğini, canlılığını ve önemini koruyabilen eserlerdir. Yûnus için de durum bu şekilde tezahür etmiş, şüirleri, hayatını arka plana atmış, hatta ve hatta unutturmuştur. Dolayısıyla o, çağlar boyunca hayatı hakkındaki bilgilerle değil, şüirleriyle yaşamıştır. Bu durum, Yûnus Emre hakkında hiç bir biyografik bilginin olmadığı anlamına da gelmemektedir.

*Halk, şiirleriyle yaşattığı Yûnus'a menkıbevî bir hayat hikâyesi de oluşturmuştur.*¹

Yazılı kaynaklara dayanmayan bu menkıbevî hikâyeler dikkatle incelendiğinde, onlarda da bir gerçeklik payının olduğu görülecektir. Zira, her destân ve menkıbede gönül gözüyle çizilen ve mutlaka bir gerçeğe dayanan portreler olacaktır. Öte yandan menkıbeleri anlatılan şahıslara halkın her an yeni bir biçim vermesi, o şahsiyetleri aynı zamanda sürekli olarak canlı da tutacaktır. Sözün özü, menkıbe bilgileri, nesnel bilgiler gibi zamanla bayatlamayan bilgilerdir ve Yûnus için anlatılagelen menkıbeler de böyle bir özelliği hâizdir.²

Yûnus Emre ile ilgili menkıbelerin en önemli kaynağını "Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî" oluşturmaktadır. Bektaşî Velâyetnâmeleri arasında çok mühim bir yer tutan bu eser, Yûnus hakkında söz söyleyenlerin dayandıkları ilk ve en önemli kaynaktır. Yine Yûnus ile ilgili menkıbelere farklı kaynaklarda da rastlanmaktadır. XVI. asırda yaşayan Mehmed Üftâde (ö.1580)'nin anlatmış olduğu menkıbelerden bazılarını, dervişi - vefâtından sonra da postnişini - olan Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö.1628) "Vâkiât" adıyla Arapça bir eserde derlemiştir. Mevlevîlik kültüründe de Yûnus'a ait bazı menkıbelerin olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Yûnus'un makamının bulunduğu hemen her bölgede yöresel olarak anlatılagelen menkıbeler de mevcuttur. Bütün bu menkıbeler, - aralarında bazı farklılıklar olsa da - Yûnus'un hayat çizgisini vermesi bakımından önem arz etmektedir.³

Yeri gelmişken, "Yûnus hakkındaki bilgilerin, sadece menkıbevî olmadığını, biyografik manada bilgilerin de olduğunu" özellikle vurgulamak istiyoruz. Zira, çağdaşı sayılabilecek Âşık Paşa (ö.1333) ile Ahmed Eflâkî Dede (ö.1360), sonraki zamanlarda ise Azîz Mahmûd Hüdâyî, Evliyâ Çelebî (ö.1682), Kâtib Çelebî (ö.1657) gibi mutasavvıflar ve tarihçiler onun hakkında biyografik manada bilgiler vermişlerdir. Ancak bu bilgilerin çok fazla olduğu söylenemez. Bu olumsuz tablonun oluşmasında Osmanlı tezkîrecilerinin rolü, ne yazık ki büyük olmuştur. Halkın diliyle, yani Anadolu Türkçesi ile şiirler söyleyen ve sade yaşantısıyla dikkat çeken Derviş Yûnus'u bir şâir olarak görmediklerinden, eserlerine konu etmemişlerdir. Ancak bu konuda çok büyük bir yanılığa düştüklerini zaman onlara göstermiş; şâir kabul

¹ Mustafa Özçelik, *Bizim Yûnus*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Eskişehir 2007, s. 33.

² Turan Oflazoğlu, "Menkıbelerde Yûnus", *Uluslararası Yûnus Emre Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, 7-10 Ekim 1991), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, s. 545; Özçelik, *a.g.e.*, s. 34.

³ Özçelik, *a.g.e.*, s. 34.

etmedikleri Yûnus'un şiirleri, dili ve üslûbuyla hâlâ tüm canlılığını korurken, şâir olarak gördükleri Dîvân şâirlerine ait olan şiirlerin birçoğu ne yazık ki sözlüksüz okunamaz hâle gelmiştir.⁴

Yûnus ile ilgili ilk ciddi araştırmalar Millî Edebiyat Dönemi'nde yapılmaya başlamış, Cumhuriyet Dönemi'nde ise artarak devam etmiştir. Millî kimlik arayışında tarihî temeller bulma ve biyografinin Edebiyat Tarihi için gerekli olduğuna dâir anlayışın genel kabul görmesinin ardından gerçekleşen bu araştırma faaliyetleri Rıza Tevfik (ö.1949) ile başlamış, M. Fuad Köprülü (ö.1966), Abdülbaki Gölpınarlı (ö.1982), Burhan Toprak (ö.1967) ve Mustafa Tatçı gibi konunun uzmanı kişiler tarafından devam ettirilmiştir. Bu çalışmalar Yûnus'a olan rağbeti artırmış, kim ve nereli olduğu, nerede doğduğu, nerede vefât ettiği, tasavvufi hayatı, düşünce yapısı gibi konular üzerinde daha çok söz söylenmeye başlamıştır.⁵ Ancak, kesinlik ifade eden bilgi ve belgelerin yok denecek kadar az olması, tüm bu söylenenleri bir tahminden veyahut bir yorumdan öteye geçirememiştir.

Giriş mahiyetindeki bu malûmâtтан sonra şimdi Yûnus Emre'nin hayatı hakkında bilgilerin yer aldığı kısma geçiyoruz.

A – Yûnus Emre'nin Hayatı, Tasavvufî ve Edebî Şahsiyeti

Yûnus Emre'nin hayatı hakkında bilgiler vermeden önce, *yaşadığı dönemin siyasî, iktisâdî ve sosyo-kültürel yapısı* üzerinde birkaç cümle ile durmak istiyoruz. Yûnus Emre'nin yaşadığı dönem, Anadolu Türkü'nün, hemen her açıdan hem bunalım, hem de birtakım yeni oluşumlar içerisinde bulunduğu bir zaman dilimi olmuştur. Moğolların, 1243 tarihinde Köseadağ Meydan Savaşı'nı kazanıp Anadolu Selçuklularını kendilerine tâbi bir devlet haline getirmelerinin ardından Anadolu'da yaptığı yağmalar, dıştan gelen baskılar ve iç isyanlar, saltanat kavgaları gibi çeşitli siyasi huzursuzluklar sosyal hayatı felce uğratmış, halkın mal ve can güvenliği kalmamış, maddî ve manevî bir çöküşün içerisine girilmiştir. Ancak Anadolu insanı, sahip olduğu sarsılmaz inancıyla tüm bu olumsuzlukların üstesinden gelmiş ve üzerinde yaşamış oldukları toprakları, birtakım imar faaliyetleriyle mamûre hale getirme mücadelesine girişmiştir. Bu anlayış neticesinde tesis edilen vakıflar ile kültürel alanda müştereklik sağlanırken; medreseler, hanlar,

⁴ Özçelik, *a.g.e.*, s. 35.

⁵ Özçelik, *a.g.e.*, a.y.

kervansaraylar, çeşmeler, hamamlar ve köprüler ile de sosyal alanda bütünleşme, huzur ve güven ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır.⁶

Anadolu kapılarının 1071'de Türkler'e açılmasıyla birlikte Türkistan yöresinde yetişen birçok âlim ve sanatkâr Anadolu'ya göç etmiş ve sahip oldukları bilgi birikimlerini burada yayabilme imkanına kavuşmuştur. Pozitif ilimlerin yanısıra dinî ilimlerde de engin bilgilere sahip olan bu kişiler, Anadolu'da birçok talebe yetiştirmiş, ilim ve irfanlarıyla halkı aydınlatmış ve sosyal konularda insanları bilinçlendirmişlerdir. Meselâ; bu değer şahsiyetlerden yalnızca biri olan Büyük Mutasavvîf ve Sanatkâr Ahî Evren (ö.1261)'in, kurmuş olduğu Ahîlik Teşkilatı ile, ictimâî, iktisâdî ve siyâsî hayatı şekillendirip bir düzene sokması, Anadolu'nun yurt edinilmesinde ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında çok büyük bir rol oynamıştır. Yine bu âlim ve sanatkârlar sayesinde Türkistan Kültür ve Medeniyeti'ne ait pekçok şey de Anadolu'da yayılmaya başlamıştır ki, bunlar arasında, çalışma konumuz açısından büyük önem arzeden "halk düzeyinde şiir ve edebiyatla uğraşmak, bağlama ile gezgin ozanlık yapmak" gibi faaliyetler de bulunmaktadır.⁷

Bu dönemin göze çarpan bir diğer özelliği de, çeşitli gayr-i sünnî mezhep ve inançların, bâtınî ve mu'tezilî görüşlerin yoğun bir şekilde yayılmaya başladığı bir zaman dilimi olmasıdır. İşte böyle bir ortamda tarih sahnesine çıkan Yûnus Emre; Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö.1273), Hacı Bektaş-ı Velî (ö.1271), Ahî Evren (ö.1261) gibi ilim ve irfan kutuplarıyla birlikte Allah (c.c.) ve Peygamber (s.a.v.) sevgisini, güzel ahlâkla ilgili düşüncelerini, her türlü bâtil inanca karşı ehl-i sünnet akâidini ve gerçek İslâm tasavvufunu işleyerek Türk-İslâm birliğinin oluşmasında önemli vazifeler ifâ etmiştir.

1. Hayatı

Yûnus Emre'nin hayatı hakkında edinilen bilgilerin çoğunluğunu, halk arasında anlatılagelen menkıbeler ile vefâtından çok sonraları yazılmış menakıbnâmelerden çıkarabilmekteyiz. Ne zaman ve nerede doğduğu, nasıl yaşadığı ve nerede öldüğü kesin olarak bilinmemekle beraber onun; Moğol istilası sebebiyle Anadolu'ya göç eden Horasan Erenleri'nden bir ailenin

⁶ Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, C. I-IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997, C. I, s. 25; Umay Günay, "Türk Kültürü Açısından Yûnus Emre", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları (Yûnus Emre Özel Sayısı)*, Ankara 1991, s. 10, 31; Cahit Öztelli, *Yûnus Emre*, Özgür Yay., İstanbul 2006, s. 15.

⁷ Bayram Akdoğan, "Türk Din Mûsikîsi'nin Anadolu'da Doğuşu ve Tarihî Seyri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, Ankara 2003, C. XLIV, S. 1, s. 361.

çocuğu olarak, 1240-1241 yılları arasında, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Sarıköy'de doğduğu tahmin edilmektedir.⁸

Yûnus Emre'nin nerede eğitim gördüğü, nerelerde bulunduğu, ne işle meşgul olduğu da tartışılan meselelerdendir. Fakat onun şiirlerinden; iyi bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsça'yı, İslâmî ilimleri ve İslâm tarihini gayet iyi bildiği anlaşılmaktadır. Eğitimini, devrinin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Konya'da yapmış olabileceği tahmin edilmektedir. Onun ümmî olduğuna dâir söylenen sözleri, Abdülbâki Gölpınarlı şöyle yorumlamaktadır:

*"Yûnus'un ümmî, yani okuma yazma bilmez oluşunu; gerçeğe ulaştıran bir vâsıtâ olarak gördüğü bilgiye ehemmiyet vermemesi, dervişlik tevâzuuyla kendisini bir şey bilmez olarak tavsif etmesi ve bilgisine güvenip gururlananları taşlaması şeklinde yorumlamamız gerekmektedir. Yoksa o, Yunan Mitolojisini ve Şark Efsanelerini çok iyi bilmekte, Kur'ân ve Sünnet'ten, erenlerin sözlerinden mazmûnlar almaktadır. Mevlânâ'nın Mesnevî'si'ni ve Dîvân-ı Kebîr'indeki gazelleri okuduğunu yine şiirlerinden anlamaktayız. Hatta Şark'ın hakîm şâiri Şirazlı Sa'dî (ö.1292)'nin bir gazelini de nazmen Türkçe'ye çevirmişti. Esasen kendisi de birkaç şiirinde medresede tahsil ettiğini açıkça söylemektedir."*⁹

Risâletü'n-Nushiyye adlı Mesnevî'si'nin sonunda kendisinin vermiş olduğu;

"Söze târih, yediyüzyedi idi

Yûnus cânı bu yolda fidî idi"

beytinden de anlaşıldığı kadarıyla H. 707/M. 1307-8 tarihlerinde hayatta olan Yûnus Emre, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunan bir yazmada yer alan *"Vefât-ı Yûnus Emre: Sene 720, Müddet-i 'Ömr: 72"* ifadesine göre, 82 yıllık bir ömür sürdükten sonra H. 720/M. 1320-1 tarihlerinde vefât etmiştir.¹⁰

Yûnus'un, Anadolu'nun onbeş yerinde mezarının olduğu rivâyet edilir.¹¹ Bazı araştırmacılar onun Eskişehir-Sarıköy'de medfûn bulunduğu görüşünde her ne kadar ısrar etseler¹² de, M. Çağatay Uluçay'ın, Manisa Halkevi tarafından 1943 yılında bastırılan *"Yûnus'un Mezarı"* adlı eserinde öne sürmüş olduğu birtakım deliller¹³ göz önünde bulundurulduğunda, Yûnus'un, Manisa'nın Kula İlçesi'ne bağlı Emre Sultan Köyü'nde medfûn bulunduğu görüşünün daha ağır bastığını söyleyebiliriz.

⁸ Selahaddin Yaşar, *Yûnus Emre: Hayatı, Sanatı ve Tefekkürü*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991, 10; Tatçı, a.g.e., s. 26.

⁹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Yûnus Emre - Hayatı*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936, s. 81.

¹⁰ Mustafa Özçelik, *Bizim Yunus*, s. 36.

¹¹ Halim Baki Kunter, *Yûnus Emre: Bilgiler-Belgeler*, Eskişehir Valiliği Yay., Eskişehir 2005, s. 55.

¹² Kunter, a.g.e., s. 104.

¹³ Kunter, a.g.e., s. 76-81.

2. Tasavvufi Şahsiyeti

Yûnus'un tasavvufî şahsiyetiyle ilgili söylenen ve söylenecek o kadar çok şey var ki, onları anlatmada, değil bu makale, ciltler dolusu kitaplar bile yetersiz kalacaktır. Bu noktadan hareketle konunun sadece bir özetini yapmak istiyoruz.

Aynı zamanda çok büyük bir mutasavvıf da olan Yûnus'un şahsiyetini yoğuran en önemli unsur, hiç şüphe yok ki tasavvufî hayat olmuştur. Onu incelerken, eserinin şekli yapısıyla beraber muhtevasını da değerlendirmek gerekir. "Allah (c.c.) aşkı, tevhîd düşüncesi, ahlâk ve gelenek" kavramları onun dünyasını oluşturan en önemli âmillerdir. Şiirle ifade ettiği düşünceleri, sâde fakat derin, idealize ettiği tip de "insân-ı kâmil"dir. Ona göre eşya, tek ve mutlak varlık olan Allah (c.c.)'dan zuhûr etmiştir. Allah (c.c.)'dan zuhûr eden eşya, yine geldiği âleme, yani Hakk'a dönecektir. Eşyanın kendisine ait müstakil bir vücûdu yoktur. Vücûd tektir ve o da Allah (c.c.)'a aittir.

Ona göre ahlâk, insanî olmayan davranışları terk edip, ilâhî yaradılışa yönelmektir. Ahlâkî olmayan davranışları, "yaramaz" olarak niteleyen Yûnus, bu davranışlarını "yararlı" hale getirenleri insân-ı kâmil olarak görmektedir. İnsanı insan yapan öz, yaratılışındaki aşk cevheridir. Ona göre aşk, var olmanın yegâne sebebidir. Yûnus'u, felsefî manada panteist, mistik veya hümanist kabul etmek doğru değildir. Her şeyden evvel onun tasavvuf anlayışı, Kur'ân-ı Kerîm'e, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davranışlarına ve kendisinden önce yaşayan büyük mutasavvıfların düşüncelerine dayanır. Onun mutasavvıflığı, dinamiktir ve sahip olduğu manevî hayatı toplumla iç içe yaşar.

Şiirinde, çevresinden, eşyadan, doğadan, dünyevî değerlerden söz etmekle birlikte o, hiçbir zaman maddî değerleri gaye olarak ele almamıştır. Onun gayesi, ilâhîdir. Ona göre varlığın özünde, hakikati aşk olan Allah (c.c.) vardır. Aşk bu manada, hakikatin hem kendisi, hem de vasıtasıdır. Dolayısıyla Allah (c.c.)'a yine aşk ile ulaşılabilir. İlk yaratılan cevher, yaratılışın gayesi olan "Nûr-i Muhammedî" de aşktan ibarettir. Bu nur insanın cevherinde vardır ve insana verilen değer de bu cevherden ötürüdür.¹⁴

3. Edebî Şahsiyeti

Yûnus Emre'nin şiirlerinin tamamında tasavvuf düşüncesi ve yaşama biçimi hâkimdir. Yûnus'un öncülüğünü yaptığı Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın en büyük özelliği, İslâmiyeti halkın anlayabileceği bir sadelik

¹⁴ Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, s. 3.

içinde anlatarak, İslâmî düstûrların yaygınlık kazanmasını sağlamaktır. Yûnus, hiçbir şöhret fikri ve sanat endişesi gözetmeden söylediği, çoğu İlahî şeklinde bestelenen bu şiirleri ile İslâm'ın şeriat ve ahlâk kaidelerini, insan ve Tanrı sevgisini kendine has bir biçimde ifade etmiştir. Şiirlerinde, tasavvuf yolunun çetinliğinden, insanın nefsi ile olan mücadelesinden, masıvayı terk fikrinden, kıyametin korkulu gününden, cennetin çeşitli güzelliklerinden, gurbetten bahsetmiştir.

Türk Edebiyatı literatüründe Eski Anadolu Türkçesi denilen yazı dilinin de en önemli temsilcisi olan Yûnus Emre, Türk Dili'ni son derece güzel kullanıp geliştiren önemli bir şahsiyettir. Selçuklu Devleti süresince Anadolu'ya Farsça söyleyiş hâkim olmuş, Türkçe'ye gereken önem verilmemiş ve büyük sanat merkezlerinde Türkçe ile yazılmış şiirler âdeta hor görülmüştür. Yûnus'un doğrudan doğruya halka hitap eden ve sade bir dil ile yazılmış eserleri, bir bakıma Anadolu Türk Kültürü'nün bu günlere kadar gelmesini de sağlamıştır. Bu açıdan Yûnus'un Türk Dili'ne hizmeti büyük olmuştur. Faruk Kadri Timurtaş'ın konu hakkındaki şu değerlendirmesi oldukça dikkat çekicidir:

*"Yûnus Emre de başkaları gibi, İslâmın insan anlayışını ve görüşünü, hayat telâkkisini anlatmıştır. Onun büyüklüğü, bunları ifade edişteki kudretinden ileri gelmektedir. İslâm tasavvufunu ve İslâmın insan telâkkisi ve görüşünü Fars Dili'nde en güzel şekilde Mevlânâ, Türkçe'de ise Yûnus Emre ifade etmiştir. Yoksa tasavvufu, vahdet-i vücûd görüşünü, insan sevgisini işleyen pek çok kimse çıkmıştır. Yûnus Emre, İslâmı ve Türk insanını köyden, kentten çizgiler ve levhalar içerisinde dile getirmiş, "varlığın birliği" felsefesini çok sade fakat derin bir şekilde işlemiştir. Yûnus Emre, Türkçe'yi en güzel şekilde kullanan ve onu yeni bir edebiyat dili haline getiren en büyük şâirimizdir."*¹⁵

Yûnus Emre'nin, "sehl-i mümteni" olan, yani çok basit gibi görünen fakat taklid edilmeye çalışıldığında oldukça güç söylenir bir ahenk ve yapı arz eden şiirleri, kendisinden sonra gelen Âşık Paşa, Hacı Bayram-ı Veli, Eşrefoğlu Rûmî ve Ümmî Sinan gibi mutasavvıf-şâirleri derinlemesine etkilemiştir. O, Ahmed-i Yesevî ve dervişlerinin hikmetleriyle başlayan çığır, İlahîleriyle Anadolu'da devam ettirmiş, taklîdî mahiyette olmayan bu devamiyeti kendi kabiliyetiyle yoğurmuştur. Bu sebeptendir ki o, "mektepe bir şâir" olarak tanınmıştır.

¹⁵ Timurtaş, a.g.e., 1972, s. 68.

Teşbîh ve istiâreleri kullanmadaki başarısı, Yûnus'un büyük bir sanatkâr olduğunu ve şiiirlerinin yer aldığı Dîvân adlı eserinin de edebî bir değere sahip olduğunu göstermektedir. Bunun yanısıra, Yûnus Emre'nin tasavvufa ait mücerret terimleri anlatabilmek için tabiattan ve çevresinden yararlandığı, insanların tanıdık olduğu somut cisimlere soyut manalar yükleyerek bu tasavvufî terimlerin anlaşılmasını kolaylaştırdığı, böylelikle de şiiirlerinin sade bir anlatıma fakat yoğun bir anlam yüküne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶

Eski tabakât ve tezkîre yazarları, Yûnus'un sanatından bahsederlerken, onun "tasavvufî şahsiyetini" dâima ön plana çıkarmaktadırlar. Meselâ; Lâmiî Çelebî (ö.1532), Yûnus'un şiiirini anlatırken "ser-â-ser esrâr-ı tevhd ve etvâr-ı tefrid ve rumûz u işaretir." demektedir. Yûnus'u, "Tanrı mektebinde okuyan bir ârif" olarak niteleyen Âşık Çelebî (ö.1571), onun için ayrıca "Lisân-ı kâli, lisân-ı hâle tercemân itmiş abdâl u ebrârdandır ve lisân-ı aynıyla izhâr-ı mâ fi'z-zamîr eden ashâb-ı esrârdandır." da demektedir." Bursalı Mehmed Tâhir Bey (ö.1925)'in şu cümleleri Yûnus'un edebî şahsiyetinin çerçevesini çok güzel çizmektedir:

*"İlâhiyyât-ı ârifâneleri, sâde ve âmiyâne olmakla beraber, gavâmız-ı ilm-i tasavvuf cihetiyle pek çok mezâmin-i hakîkayı câmi' olduğu kendisinden sonra gelen bi'l-cümle urefâ ve kümmelînin teslim-gerdesidir."*¹⁷

Büyük Mutasavvıf İsmail Hakkı Bursevî (ö.1725)'nin Yûnus'un edebî yönünü çok güzel özetleyen şu cümleleriyle bu konuyu noktalamak istiyoruz:

*"Onun nazmettiği marifetler lisân-ı Türkî üzre hiç kimseye nasip olmamıştır. Ve cümle ondan sonra gelip nazm-ı maârif edenler anın sofrasında tufeylî olmuşlardır."*¹⁸

Eserleri

Yûnus Emre'nin, insanlara bir şeyler öğretmek, onları ahlakî yönden eğitmek amacına yönelik olarak yazdığı "Risâletü'n-Nushiyye" adlı manzûm eseri ile fikirlerini ve edebî kişiliğini ortaya koyan ölmez şiiirlerinin bulunduğu "Dîvân"ı olmak üzere *iki eseri* mevcuttur.¹⁹

¹⁶ Talip Çukurlu, *Yûnus Emre Dîvânı'nda Teşbîh*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2010, s. 140-141.

¹⁷ Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, s. 4.

¹⁸ Mustafa Özçelik, *Bizim Yûnus*, s. 122.

¹⁹ Bkz. Yûnus Emre, *Risâletü'n-Nushiyye*, (Haz. Umay Günay-Osman Horata), Akçağ Yay., Ankara 2004; Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı ve Risâletü'n-Nushiyye*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005; A. Mlf., *Yûnus Emre Dîvânı*, C. I-IV, M.E.B. Yay., İstanbul 1997; F. Kadri Timurtaş, *Yûnus Emre Dîvânı*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1980.

“Yûnus Emre’nin Hayatı, Tasavvufî ve Edebî Şahsiyeti” konusunu burada noktılıyor ve çalışmamızın esas kısmını teşkil eden “Yûnus Emre’nin Mûsikî Anlayışı ve Mûsikîşinaslığı” konusuna geçiyoruz.

B – Yûnus Emre’nin Mûsikî Anlayışı ve Mûsikîşinaslığı

Yûnus Emre’nin mûsikîye bakışını daha iyi anlayabilmemiz için “Türkler’de Dinî Mûsikî” konusu üzerinde durmamız gerekmektedir.

1. Türkler’de Dinî Mûsikî

Mûsikî, kolay icra edilebilirliği, ulaşılabilirliği ve yaygın etkileme gücünden dolayı tüm dinlerin kendilerini ifade etmek ve toplumsal bir karakter kazanmak üzere müracaat ettikleri sanat türlerinin başında gelmektedir. Sosyo-kültürel yaşamın önemli bir bileşeni olan mûsikî, özellikle ritüeller bağlamında dramatisasyonu ve duygusal yoğunlaşmayı sağladığı, dindarlık hissini artmasına ve dindarlıkta bir derinleşmenin yaşanmasına vesile olduğu için dinî hayatın da vazgeçilmez bir unsurunu teşkil etmiş ve bu yüzden belirli formlarda da olsa tüm dinlerde önemli bir konuma sahip olmuştur.²⁰

İnsanlık âleminin seçkin milletlerinden biri olan ve bünyesinden çıkardığı medeniyetlerle insanoğlunun bugünkü muazzam medeniyetine büyük katkı sağlayan Türkler de tarih sahnesine çıktıkları günden itibaren kendileri için vazgeçilmez bir unsur olan dinlerine çok büyük değer ve önem vermişler, ona göre günlük hayatlarını şekillendirmişler ve inançlarının bir gereği ve yansıması olan dinî törenlerinde, güzel sanat dalları arasında başı çeken mûsikîden bolca istifâde etme yoluna gitmişlerdir.

a. İslâm Öncesi Türkler’de Dinî Mûsikî

Türklerin, Eski Türk Dini çerçevesinde, muayyen zamanlarda bazı dinî törenler yaptıkları, toylarda, yahut ölenin ardından tertiplenen yuğlarda dinî mahiyetteki mûsikîye yer verdikleri bilinmektedir. Yapılan bu dinî-sihrî törenleri, Kam, Baksı, Bahşı, Şaman, Ozan veya Oyun adını verdikleri şâir-sihirbaz-hekim-müzisyen ruhanîlerin yönettikleri söylenmektedir. Bunlar, “Yada” denilen bir taşla yağmur yağdırırlar, cinler ve ruhlarla irtibat kurarlar, ölüleri anma, ma’bûdlara kurban verme törenlerini idare ederler, düzenledikleri şiir ve manzûm parçaları “Pipa” ve “Kopuz” gibi aletlerle mûsikîli olarak irticâlen terennüm ederlerdi. Zamanla toplumun din anlayışı

²⁰ İlkay Şahin, “Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik”, *AÜİFD*, C. XLIX, S. II, Ankara 2008, s. 272.

değiştikçe bu ozanların görevleri de değişmiş, önceleri dinî mahiyette olan şiir, mûsikî ve raks; toplumun daha gelişmiş dinlere yönelmesiyle bu hüviyetini kaybetmiş, ancak sanat tarafı ağır basmaya başlamıştır.²¹

İslâm Öncesi Türk Edebiyatı'nın, birtakım sazlarla, özellikle de Kopuzla söylenen halk şiirlerinden ibaret olduğu, bu devirdeki şâirlerin de elleri Kopuzlu ve birbirlerine çok benzeyen basit adamlar oldukları, oba oba dolaşarak, umumî yahut hususî toplantılarda eski kahramanların menkıbelerini terennüm ettikleri, millî ve gayr-i millî destânlar söyledikleri, yeni olaylar hakkında yeni türküler besteledikleri bilinmektedir. Bunların aynı zamanda Kopuzlarıyla, sihirbazlık, falcılık ettikleri de olurdu. "Sığır" denilen millî av âyinlerinde, "şölen" denilen genel ziyafetlerde, "yuğ" denilen cenâze merâsimlerinde bu şâirler mutlaka bulunurlardı.²² Bu gelenek İslâmiyetin kabulünden sonra da devam edecek, Kam, Ozan, Bahşı vs. adı verilen eski şâirlerin yerini alacak olan bestekâr ve muğannî şâirler, ses ve sazlarını bu sefer İslâm Dinî'nin tanıtılması ve yayılması uğrunda kullanmaya başlayacaklardır.²³

b. İslâm Sonrası Türkler'de Dinî Mûsikî

İslâm sonrasındaki mûsikîyi dinî amaçlı olarak kullanma geleneğinin öncülüğünü, hiç şüphesiz "Pîr-i Türkistân" lakaplı Büyük Türk Mutasavvıfı Hoca Ahmed-i Yesevî (ö.1166-7) ve ona tâbi olan dervişleri yapmıştır. Manzûm olarak söylediği ve "Hikmet" adını verdiği ilâhîlerini besteleyerek veya besteleterek, tekkesinde tertip ettiği ve Hakk'a kurbiyyet vesilesi olarak gördüğü zikirlerde, derin bir sûfilik anlayışı içinde ve zâhidâne bir tavırla okumuş veya okutmuş, zikir meclislerini bu ilâhîlerle tezyîn ve takviye etmiştir.²⁴

Yesevî'nin açmış olduğu bu yolu dervişleri devam ettirmiş, gittikleri yerlerde, özellikle de Anadolu'da kendi tekkelerini kurarak, hocalarından öğrendiklerini buralarda uygulamaya çalışmışlardır. İslamiyet dâiresine henüz girmemiş, yahut girip de onun akide ve esasları ile tam anlamıyla uyuşamamış kardeşleri arasında dinî tebliğ yapmaktan geri durmamış, yeni

²¹ İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri-Kudüm Velveleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 17.

²² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1976, s. 11.

²³ Refik Ahmet Sevengil, "Eski Türkler'de Mûsikî", *Mûsikî Mecmuası*, 1 Nisan 1950, S. 26, s. 10; Köprülü, a.g.e., a.y.; Akdoğan, a.g.m., s. 354.

²⁴ Köprülü, a.g.e., s. 104.

dinlerini ve tarikatlarını yaymak aşkıyla göçebe Türkler arasına karışmış ve yeni mefkûreyi onların anlayacakları bir dil ve zevk alabilecekleri bedîî bir şekil ile yaymaya çalışmışlardır.²⁵ İslâm öğretilerini şiir ve mûsikî refakatinde anlatma ve kavratma yönteminin Türkler'in mizacına en uygun yöntem olduğunu çok iyi bilen Yesevî dervişlerinin bilerek yapmış oldukları bu irşâd faaliyetleri genel kabul görmüş ve bu suretle Türk boyları arasında İslâmiyet hızla yayılmaya başlamıştır.²⁶

Şiirleriyle Türk-İslâm Edebiyatı'nın gelişmesine katkıda bulunan Hoca Ahmed-i Yesevî, yapmış veya yaptırmış olduğu uygulamalarla İslâm sonrası Türk Mûsikî'si'nin, özellikle de Dinî Mûsikî'nin de âdetâ öncülüğünü yapmıştır. Horasan Erenleri diye isimlendirilen ve aynı zamanda saz şâiri de olan müridlerine müzik ve enstrüman konusunda toleranslı davranması, hatta onlara, Kopuz, Rebab ve Bağlama gibi sazlarla diyar diyar dolaşıp İslâmı anlatmaları için telkinde bulunması, Türk toplulukları arasında müzik sanatına, müzisyenlere ve müzik âletlerine karşı müsamahakâr bir tutumun oluşmasına vesile olmuştur.²⁷

Yesevî zamanında, Ozan veya Bahşılardan yerini alan bestekâr-muğannî şâirlerden de bahsedilmektedir. Ekseriyetle hiç medrese tahsili görmeyerek kendi kendilerine yetişen bu insanlar, halkın zevkini, ruhunu daha iyi biliyor ve Halk Edebiyatı'ndan geniş ölçüde faydalanıyorlardı. İslâm geleneklerinden, meşhur evliyâ menkıbelerinden, eski İran destânlarından, millî mevzulardan ve günlük hadiselerden ilham alan bu şâirlerin birçoğu Yesevî veya Nakşibendî tarikatına da mensup olduklarından, kulaktan duymuş oldukları tasavvuf ilmine ait birçok deyim ve kelimeyi inşâd ettikleri eserlerde bol miktarda kullanıyorlardı. Bu âşıkların eserleri, - Hikmetlere verilen kudsî mahiyetten uzak olmakla birlikte - mutasavvıflarınkinden daha çeşitli ve ekseriyetle yarı-dinî veyahut lâ-dinî bir mahiyette oluyor ve böylece halkın zevkini daha iyi tatmin ediyordu.²⁸

1071'deki Malazgirt Zaferi'nden sonra başlayan göçler, aynı zamanda İslâm öncesi inanç unsurlarının Anadolu'ya taşınmasını da sağlamıştır. Yeni yurtlarında da eski sazlı-sözlü şölenlerini devam ettiren Türkmenler, İslâm'ın öngördüğü dinî kuralları tamamen özümseyememiş olduklarından, "Ozan"

²⁵ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1978, s. 230-231.

²⁶ Bayram Akdoğan, "Türk Din Mûsikî'si'nin Anadolu'da Doğuşu ve Tarihî Seyri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *AÜİFD*, C. XLIV, S. 1, s. 353, 359; Recep Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya 2010, s. 29, 30, 42.

²⁷ Akdoğan, *a.g.m.*, s. 369.

²⁸ Köprülü, *a.g.e.*, s. 169-170.

olarak gördükleri baba, dede ve dervişlerin İlahî ve şiir eşliğinde yapmış oldukları nasihat ve telkinlerine kulak vermişler, sâde bir dille sunulan ve eski geleneklerine de uygun olan böyle bir İslâm anlayışını kendilerine daha yakın bulmuşlardır.²⁹

Bu anlayış çerçevesinde Anadolu'da yürütülen İslâmlaşma faaliyetleri, uzun bir zaman dilimine yayılarak XIV. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir.³⁰ Bu süreç içerisinde Anadolu'da bazı mutasavvıf-şâirler tarafından dinî şiirler söylenmekte, söylenen bu sözler, vazgeçilmeyen bir geleneğin gereği olarak birtakım sazlar, özellikle de Kopuz ve Kopuzun Anadolu'daki yeni şekli olan Bağlamalar eşliğinde okunmaktaydı. Bu arada Anadolu'da birçok gezgin halk şâiri sazlı ve sazsız olarak bütün köy ve kasabaları adım adım dolaşmakta, öğrenmiş oldukları hikmetli sözleri sazları eşliğinde doğaçlama olarak halka söylemekteydiler.

Yeri gelmişken şu hususu özellikle belirtmek istiyoruz ki; bu dönemlerde "Türk Halk - Türk Sanat - Türk Din Mûsikîsi" gibi terminolojik bir ayırım olmadığından, çalgı âletlerinde de "Klasik Türk Mûsikîsi Sazları" veya "Türk Halk Mûsikîsi Sazları" diye bir ayırım söz konusu olmamıştır. Tabiatıyla dinî öğretilerin insanlar üzerinde daha etkili ve kalıcı bir hale gelmesi için söylenen İlahîler de, kendine mahsus birtakım kuralları olan Form dayatmasına marûz kalmadan serbest bir şekilde ve çeşitli sazlarla, özellikle de Kopuzla icra edilmekteydi. Sazlı-sözlü irşâd faaliyetlerini vazgeçilmez geleneklerinden biri olarak gören Anadolu insanınca bu tür uygulamalar hiç de tuhaf karşılanmamaktaydı.³¹

"İslâm Öncesi ve Sonrası Türkler'de Dinî Mûsikî" konusu hakkındaki bu özet bilgiden sonra şimdi çalışmamızın en önemli kısmını teşkil eden "Yûnus'un Mûsikî Anlayışı ve Mûsikîşinaslığı" konusuna geçiyoruz.

2. Yûnus Emre'nin Mûsikî Anlayışı ve Mûsikîşinaslığı

Bu kısımda, Yûnus'un mûsikîye bakışı ve mûsikî ile iştigâlinin hangi aşamada olduğu konusu ele alınacaktır. İstidlâl yoluyla elde edilmiş olan bu bilgiler, konunun daha iyi anlaşılmasında okuyucuya büyük kolaylık sağlayacağı için maddeler halinde sıralanacaktır.

²⁹ Köprülü, *a.g.e.*, s. 19.

³⁰ Metin Bozkuş, "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dinî ve Mezhebî Yapı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2001, C. V, S. 2, s. 3-4.

³¹ Cinuçen Tanırkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*, Dergâh Yay., İstanbul 2003, s. 14; Akdoğan, *a.g.m.*, s. 361-362.

a-) Büyük bir mutasavvıf olduğunda şüphe olmayan Yûnus Emre'nin, "Allah (c.c.) güzeldir, güzeli sever" Hadîsini mutlak surette kendisine düstûr edineceği noktasından hareketle, şiir, mûsikî, mimârî, resim, minyatür, tezhip gibi güzel sanatlara büyük önem verdiğini kesin olarak söyleyebiliriz. Zikrolunan sanat dalları arasında, ruhu arıtma ve ilâhî duyguları yoğun bir şekilde yaşamada büyük etki gücüne sahip olan şiir ve mûsikînin Yûnus'un nazarında apayrı bir değer taşıyacağı ise muhakkaktır.

b-) Şiirlerinden büyük bir semâ' (mûsikî) âşığı olduğu anlaşılan Yûnus, Mevlânâ ve diğer birçok büyük mutasavvıf gibi dinlemiş olduğu tabiata ait pekçok sesi birer mûsikî nağmesi olarak algılamıştır. Öyle ki, kulağına gelen kuş seslerini bile çeşitli sazlardan çıkan nağmelere benzetmiştir:

*"İbrete kalmaz mısın, ya hod anlamaz mısın
Dinle kuşlar ünini nice dürlü saz gelür"*³²

Ona göre, sahip olduğu tasavvufî görüş dahi bir semâ'dır:

*"Bu semâ'a girmeyen sonına peşmân olur
İrişür bizümile serteser düşmân olur"*³³

c-) Şu dizeleri de Yûnus'un mûsikîye bakışı hakkında önemli bir bilgiyi teşkil etmektedir:

*"Ben oruç, namaz için süci içtim esridim
Tesbih ü seccâdeyçün dinledim Çeşte, Kopuz."*³⁴

Yûnus'u anlayamamış veya kendi bâtil inançları doğrultusunda anlamak isteyen insanlar bu dizelerinden hareketle onun bir sarhoş, dinî öğretileri (şeriat ahkâmını) hafife alan bir insan olduğunu iddia etmektedirler. Ancak biz, şiirlerini bir bütün olarak ele aldığımızda bunun böyle olmadığını, onun ehl-i sünnet inancına ve şer'î kurallara sıkı sıkıya bağlı bir Türkmen Kocası olduğunu biliyoruz. Binâen aleyh bu şiirde zikrolunan "içki içip sarhoş olmak" deyiminin de "ilâhî aşk şarabından içip mest olmak" anlamında yorumlanması gerektiğine inanıyor ve bu dizeleri de "Oruç, namaz, tesbih çekme gibi ibadetlerin uygulamaya dökülebilmesinde ilâhî aşkın büyük bir rol oynadığı, mûsikînin de bu aşkı artırmada çok büyük bir âmil olduğu" şeklinde anlamanın daha isâbetli olacağını düşünüyoruz.

³² Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Divânı: İnceleme - I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 20. (Faruk Kadri Timurtaş, *Yûnus Emre Divânı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1980, s. 13'te, "Bir bakgıl sağa sola kayıkma değme yola / Dinile kuş ünini nice dürlü saz gelür").

³³ Tatçı, a.g.e., s. 48.

³⁴ Gölpinarlı, *Yûnus Emre*, s. 352 ; Faruk Kadri Timurtaş, *Yûnus Emre Divânı*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972, s. 81.

ç-) Tapduk Emre'nin Şeştâ adı verilen altı telli bir çalgı âletini çalması³⁵ da Yûnus'un mûsikîşinaslığı hakkında bizlere bir fikir vermektedir. Tasavvufî anlayışta mürşidin her hareketi mürîd için örnek alınması gereken bir timsâl olduğu noktasından hareketle Yûnus'un da mürşidinin izinden gittiğini, başta Şeştâ olmak üzere birçok sazı cân u gönülden dinlediğini, hatta zaman zaman bu sazları çaldığını ve bunlar eşliğinde ilâhîler okuduğunu tahmin etmekteyiz.

d-) Velâyetnâme'de anlatılan şu menkıbe de, Yûnus'un mûsikîşinaslığı hakkında önemli bir ipucu teşkil etmektedir:

"... Bir gün Anadolu erenleri dergâha geldiler. Meclis kuruldu. O mecliste "Yûnus-ı Gûyende" adlı pek tanınmış bir İlâhîci vardı. Yûnus da orada idi. Tabduk Emre koşup Gûyende'ye "Söyle!" dedi. Birkaç kez söylemesine rağmen cezbe hâlindeki Gûyende işitmedi. Bu sefer Yûnus'a yöneldi. "Yûnus! vakit tamam oldu. O hazinenin kilidini açtık. Nasibini alverdin. Hacı Bektaş-ı Velî'nin sözü yerine geldi. Durma, söyle!" dedi. Bunun üzerine Yûnus'un dili açıldı, gözlerinden ve gönlünden perde kalktı. Şevk denizine düştü. Ağzını açıp inci ve cevâhir saçtı. İlâhî hakikatlerin sırlarından, inceliklerinden öyle bir sohbet eyledi ki, dinleyenler hayran kaldı. Sonra da ne söylediye hepsini kaleme aldılar. Muteber bir Dîvân oldu."³⁶

Menkıbede geçen Gûyende kelimesi Farsça olup; "Konuşmacı, sözcü, okuyucu, şarkıcı, âhenkli, masalcı" manalarına gelmektedir.³⁷ İstilâhta ise; "Mûsikî eserlerini söyleyen hânende, kavvâl, muğannî" anlamlarını hâizdir.³⁸ Buna göre, henüz şiir ile mûsikînin kesin çizgilerle birbirinden ayrılmadığı ve birlikte icrâ edildiği bu dönemlerde Yûnus Emre'nin, mürşidi tarafından "Gûyende" olarak görevlendirilmesi, "Yûnus, İlâhîlerini mûsikî eşliğinde okumuştur." şeklindeki iddiamızı da güçlendirmektedir.

e-) Tarikatlarüstü bir şahsiyet olan Yûnus Emre, "Pîr-i Türkistân" lakaplı Hoca Ahmed-i Yesevî'nin irşâd tarzını benimsemiş ve İslâm öğretilerini şiir ve mûsikî eşliğinde Anadolu insanına anlatma ve kavratma mücadelesi vermiştir. Tasavvufî Türk Halk Edebiyatı'nın öncüleri olan her iki âbide şahsiyetin, şiirlerini manzûm olarak, yani kâfiye-redif şeklinde söyleyip-yazmalarının

³⁵ Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 9.

³⁶ Hacı Bektaş-ı Velî, *Velâyetnâme*, (Haz. Hamiye Duran), Türkiye Diyânet Vakfı Yay., Ankara 2007, s. 382,385; Abdülbâki Gölpınarlı, *Vilâyetnâme*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995, s. 48-49; Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı*, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, C. I, s. 8.

³⁷ Mehmet Kanar, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yay., İstanbul 1993, s. 529;

³⁸ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, C. I, s. 310, 435.

altında yatan sebeplerden biri de hiç şüphesiz bu şiirlerin dinî toplantılarda İlâhî şeklinde okunmasıdır. İslâm öncesi devre ait "dinî toplantılarda edebiyat ile mûsikîyi birarada icrâ etme" geleneğini İslâm dâiresi içerisinde Türkistân'da Ahmed-i Yesevî, Anadolu'da da Yûnus Emre'nin devam ettirdiği gerçeğinden yola çıkarak, Yûnus'un - tıpkı Yesevî gibi - sohbetlerinde İlâhîler söylediğini, dinî öğretilerin yer aldığı İlâhîlerinin daha etkili ve kalıcı olabilmesi için zaman zaman onları mûsikîyle süslediğini tahmin ediyoruz.³⁹

f-) "Türk Âşık Edebiyatı'nın kökleri her ne kadar İslâmiyet öncesi dönemlere dayanırsa da Yûnus Emre ile âşıklık geleneğini başlatmak bir gelenek hâlini almıştır"⁴⁰ cümlesi de sahip olduğumuz görüşü, yani âşıkların pîri olarak kabul edilen Yûnus'un, bugünkü âşıklar gibi saz (Kopuz) çaldığı, dinî öğretileri ilmek ilmek işlediği İlâhîlerini saziyle halka okuduğu görüşünü desteklemektedir.

g-) Bir İlâhî'sinde⁴¹ kendisini, "saz şâiri, âşık" anlamına gelen "Ozan"⁴² olarak tanımlaması da görüşümüzü ispat eder niteliktedir. Yûnus'un ozanlığını yalnızca şâirlikten ibaret kabul etmek, Türk Kültürü'ne vâkıf olunmadığının da bir göstergesidir. Zira kültürümüzde, özellikle de o devrin kültüründe şâiri mûsikîden ayrı düşünmek, imkansız gibi bir şeydir.

ğ-) Mûsikînin, hatırlamayı kolaylaştırıcı özelliğe sahip oluşunu bugünkü müspet ilim isbât etmiş durumdadır. Dolayısıyla mûsikî eşliğinde okunan şiirlerin hâfizalarda uzun yıllar unutulmadan kalacağı ve bu şiirlerde anlatılan şeylerin hayata geçirilmesinin daha kolay olacağı mutlaklıdır.⁴³ Bu gerçeği çok iyi bildiğine inandığımız Yûnus Emre'nin, irşâd özelliği taşıyan İlâhîlerini daha etkili ve kalıcı olsun diye özellikle mûsikî eşliğinde okuduğunu tahmin ediyoruz.

h-) Başta müzik ve edebiyat olmak üzere millî kültür unsurlarının tarihsel oldukları ve süreklilik arz ettikleri bilinen bir hakikattir. Asırlar boyunca Yûnus İlâhîleri'nin Anadolu insanı tarafından biliniyor söylenmesi, Yûnus denince akıllarına ilk önce İlâhîleri'nin gelmesi, âdeta onu İlâhî Formu ile özdeşleştirmeleri, bu kültürel olgunun bizzât Yûnus ile başladığını ve onun

³⁹ Köprülü, *a.g.e.*, s. 149 ; Yazıcı, *a.g.m.*, s. 69-70.

⁴⁰ Cengiz Gündoğdu, "Âşık Sümmânî'de Aşkın Metafizikliği", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8 [2007], S. 18, s. 115.

⁴¹ Mustafa Özçelik, *Bizim Yunus*, s. 176.

⁴² Yılmaz Öztuna, "Ozan", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, C. II, s. 174.

⁴³ İsmail Görkem, *Halk Hikâyesi Araştırmaları: Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 4-12; Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlü Teknolojileşmesi*, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yay., İstanbul 1995, s. 48-52.

açmış olduğu bu çığır halkın büyük bir sahiplenme duygusu ile günümüze kadar getirdiğini göstermektedir.

Bundan sonraki maddelerin içeriğini, Yûnus'un, "Kopuz" ile "Çeşte" hakkında söylemiş olduğu aşağıdaki İlâhîsine yapılan yorumlar ve bu yorumlar delâletinde onun mûsikîye bakışını ve mûsikîşinaslığını anlatan, açıklayan ve isbât eden cümleler teşkil edecektir:

*"Ey Kopuz ile Çeşte! aslun nedür, ne işde
Sana suâl soraram, eydivir bana üşde
Eydür ki aslum ağaç, koyın kirişi bir kaç
Gel işretüm dinle geç, akli koma beleşde
Eydürler bana harâm, ben uğruluk değülem
Çünkü aslum mismildür, ne varumış kirişde
Bana kiriş didiler, aşka giriş didiler
Benüm adum aşk virdi, ben durmazam kolmaşda
Ağaç deri dirildi, kirişile bir oldı
Aşk denizine taldı, bahâne yok bu işde
Mevlânâ sohbetinde, saz ile işret oldı
Ârif ma'nîye taldı, çün biledür ferişte
Yûnus imdi Sübhân'ı, vasf eylegil gönülde
Ayrı değül ârifden, bu Kopuz ile Çeşte"⁴⁴*

i-) Bu dizelerden, Yûnus'un iyi bir dinleyici, sazende ve hânende olduğunu anlayabileceğimiz gibi Kopuz ile Çeşte sazlarının yapılışı hakkında bilgi sahibi olduğunu da anlayabiliriz. Öyle ki, "Zikrolunan sazların aslının (şekil almaya ve ses vermeye uygun) ağaç olduğunu, çok iyi ses verebilmesi için teknelerinin de çok ince bir şekilde yontulması gerektiğini, yontularak âdeta ince bir deri hâline getirilen bu ağacın üzerine de hayvan bağırsaklarından yapılan ve "kiriş" adı verilen tellerin çekilmesi" gibi çalgı âletlerinin yapımına dönük cümlelerin yer aldığı bu dizelerden, Yûnus'un aynı zamanda iyi bir lütiye (saz yapımcısı) olabileceği fikrini de çıkarabiliriz.

i-) Yûnus Emre'nin bu İlâhîsi onun mûsikîye bakış açısını da çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Şöyle ki Yûnus bu dizelerde; "Aklın, gelişerek "aklı fuâd" seviyesine çıkmasında mûsikînin etkin bir rol oynadığını; aslen pâk ve temiz olan kirişlerinin çıkardığı nağmelerden dolayı çalgı âletlerine haram ve uğursuz diyenlerin haksız olduğunu; en büyük gaye olan ilâhî aşkı temin etmede mûsikînin önemli bir âmil olduğunu, bu aşkı sağlamayan söz ve eylemlerin beyhûde bir çaba olduğunu; ağaç deri ile kirişin birleşmesinden

⁴⁴ Tatçı, a.g.e., s. 244-245; Gölpınarlı, a.g.e., s. 275.

oluşan sazlardan (özellikle de Kopuz ile Çeşte'den) çıkan nağmelerin, dinin yaşanmasında yegâne âmil olan aşkı temin ettiğini, bahanelerden kurtulmanın tek yolunun da ancak bu aşka sahip olmaktan geçtiğini" açık bir şekilde dile getirmektedir.

j-) Yûnus'un Mevlânâ ile görüşüp sohbet ettiğini, sohbet esnasında çalınan sazları dinlediğini, icrâ olunan mûsikînin etkisiyle âriflerin - kendisi de dâhil - manaya dalıp meleklerle beraber olduklarına şâhit olduğunu da bu dizelerden anlamaktayız.

k-) Yûnus'un, bu şiirinde Kopuz ile Çeşte sazının âriflerin bir parçası olduğunu belirtmesi bizde şu anlayışın oluşmasına da vesile olmuştur: Mevlânâ, Niyâzi-i Mısırî, İsmâil Hakkı Bursevî gibi büyük mutasavvıflar tarafından büyük bir "Ârif-i Billah" olduğu tasdik edilen Yûnus, bu dizeleriyle aslında; "Kendisinin de bir ârif olduğunu, dolayısıyla da, gerek dinleyicilik, gerek sazendelik ve hânendelik ve gerekse lütiyelik bağlamında zikrolunan sazlarla bir teşrîk-i mesâîsinin olduğunu" üstü kapalı bir şekilde vurgulamaktadır.

Sonuç

Tüm bu bilgiler delâletinde şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; şâir ve ozanlığı şüphe götürmeyen Yûnus Emre, sahip olduğu tasavvufî anlayış gereği mûsikîye çok büyük önem vermiş ve onu, ilâhî aşkı temin edip artırmada önemli bir unsur olarak görmüştür. Aynı zamanda çok büyük bir mürşid-i kâmil de olan Yûnus Emre, yürütmüş olduğu Anadolu'daki irşâd faaliyetlerinde Hoca Ahmed-i Yesevî ve dervişlerinin irşâd tarzını, yani "dinî öğretileri şiir ve mûsikîyle anlatma tarzını" benimsemiştir. Her ne kadar yapmış olduğu irşâd faaliyetlerinde herhangi bir saz kullanmadığı söylene de ve bu görüş sanki bir hakikatmış gibi gösterilmeye çalışılsa da, yukarıda maddeler hâlinde tespit etmeye çalıştığımız delil ve ipuçlarından hareketle biz onun, *tıpkı günümüzdeki âşıklar gibi ilâhîleri'ne beste yaptığını ve bunları da bir çalgı âleti ile, büyük bir ihtimalle de Kopuz sazı eşliğinde okuduğunu* düşünüyor ve bu düşüncemizin gerçeğe daha yakın olduğu kanaatini taşıyoruz. Bu görüş ve iddiamızın aksini, yani Yunus Emre'nin, bestekâr, sâzende ve hânende olmadığını iddia edenlerin de objektiflikten uzak, tamamen subjektif düşünceden kaynaklanan bir tutum ve davranış içerisinde olduklarını belirtmek istiyoruz.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, Bayram, "Türk Din Müsiki'sinin Anadolu'da Doğuşu Ve Tarihî Seyri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, Ankara 2003, C. XLIV, S. 1, ss. 345-371.
- Bozkuş, Metin, "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dinî ve Mezhebî Yapı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2001, C. V, S. 2, ss. 1-7.
- Çukurlu, Talip, *Yûnus Emre Divânı'nda Teşbîh*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2010.
- Gölpınarlı, Abdalbâki, *Vilâyetnâme*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.
- *Yûnus Emre - Hayatı*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936.
- Görkem, İsmail, *Halk Hikâyesi Araştırmaları: Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Akçağ Yay., Ankara 2000.
- Günay, Umay, "Türk Kültürü Açısından Yûnus Emre", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları: Yûnus Emre Özel Sayısı*, Ankara 1991, ss. 10-32.
- Gündoğdu, Cengiz, "Âşık Sümmânî'de Aşkın Metafizigi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8 [2007], Sayı: 18, ss. 113-154.
- Hacı Bektaş-ı Velî, *Velâyetnâme*, (Haz. Hamiye Duran), Diyânet Vakfı Yay., Ankara 2007.
- Kanar, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yay., İstanbul 1993.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Diyânet İşleri Bşk. Yay., Ankara 1976.
- Kunter, Halim Baki, *Yûnus Emre: Bilgiler-Belgeler*, Eskişehir Valiliği Yay., Eskişehir 2005.
- Oflazoğlu, Turan, "Menkıbelerde Yûnus", *Uluslararası Yûnus Emre Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 7-10 Ekim 1991)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, ss. 544-546.
- Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi*, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yay., İstanbul 1995.
- Özçelik, Mustafa, *Bizim Yûnus*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Eskişehir 2007.
- Özkan, İsmail Hakkı, *Türk Müsiki'si Nazariyatı ve Usûlleri-Kudüm Velveleleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1994.
- Öztelli, Cahit, *Yûnus Emre*, Özgür Yay., İstanbul 2006.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türk Müsiki'si Ansiklopedisi*, C. I-II, Kültür Bak. Yay., Ankara 1990.
- Sevengil, Refik Ahmet, "Eski Türkler'de Müsiki", *Müsiki Mecmuası*, 1 Nisan 1950, S. 26, ss. 10-11.
- Şahin, İlkay, "Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik", *AÜİFD*, C. XLIX, S. II, Ankara 2008, ss. 269-285.
- Tanrıkorur, Cinuçen, *Osmanlı Dönemi Türk Müsiki'si*, Dergâh Yay., İstanbul 2003.

-
- Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre Divânı*, C. I-II, Kültür Bak. Yay., Ankara 1990.
- *Yûnus Emre Divânı*, C. I-IV, Millî Eğitim Bak. Yay., İstanbul 1997.
- *Yûnus Emre Divânı ve Risâletü'n-Nushiyye*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Yûnus Emre Divânı*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1980.
- *Yûnus Emre Divânı*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972.
- Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1978.
- Uslu, Recep, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, Konya İl Kültür ve Turizm Müd. Yay., Konya 2010.
- Yaşar, Selahaddin, *Yûnus Emre: Hayatı, Sanatı ve Tefekkürü*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991.